

מיוחד: כל מה שאפשר לספר על העיר התת־קרקעית שהקים חמאס ברצועה

בסוף שנת 1998 עלה האר"כ כ"טורדיסט יחיא סינוואר, על או אסיר בכלא הישראלי, על רעיון הרשני. יחד עם שניים מחבריו לתא, מחבלי חמאס רוחי מושתהא ותאפיק אבר נעים, תכנן סינוואר לחטוף חייל ישראלי משטח רצועת עזה, שעוד הייתה או בשליטתו המלאה של צה"ל, ולהבריחו במנהרה למצרים.

הרעיון התבסס על הפקת לקחים שביצע חמאס: כמה שנים קודם לכן חטף ארגון הטרור את החייל נחשון וקסמן ז"ל, והחזיקו בדירת מסתור בגדה המערבית. כשהמודיעין הישראלי עלה על מיקומו של וקסמן, סירת מטכ"ל נשלחה לשחררו במבצע הרואי, שבו נהרגו וקסמן ולוחם הסיירת ניר פורו ז"ל. סינוואר, מן הסתם, לא רצה שמקרה וקסמן יחזור על עצמו. הוא חשב על שבוי אחר, שגלכד במדינה שאינה ישראל ולכן נעלם לעד מהרדאר של המודיעין הישראלי - רון ארד.

באישורו הישיר של מנהיג חמאס, השייח' אחמד יאסין, החלו שלושת המחבלים בראשות סינוואר לתכנן מתוך הכלא את מבצע החטיפה. בהנחייתם, נשלחו פעילי חמאס באזור רפיח לחפור מנהרה מתחת לגדר המערכת עם מצרים. מנהרות באזור זה היו אמנם קיימות כבר לפני כן, אך נועדו בעיקר להברחות פליליות. המנהרה של סינוואר הייתה, אם כן, מנהרת הטרור הראשונה של חמאס.

שנה לאחר מכן, בנובמבר 1999, עלה המודיעין הישראלי על התוכנית של סינוואר, וחשף את המנהרה. בתוכה התגלו מסילה וקרונות, מערכת תאורה, צינור להחזרת אוויר וקווי טלפון. אורכה היה 75 מטרים - שיא לאותם ימים ברצועת עזה - ועומקה שמונה מטרים מתחת לפני הארמה. בצה"ל, כמוכב, התגאו מאוד או בחשיפת המנהרה המשוכללת וסיכול החטיפה.

24 שנים אחר כך ויחיא סינוואר, היום כבר ראש ממשלת חמאס בעזה ובפועל מנהיג הארגון, שולט במערך תת־קרקעי עצום שהלך ונבנה מתחת לעזה, מבלי שצה"ל עשה יותר מדי כדי למנוע זאת. 75 המטרים של מנהרת הטרור הראשונה הפכו למאות קילומטרים של תשתית ענפה המשתרעת עמוק מתחת לרצועת עזה כולה, ומכילה חררי פיקוד ושליטה, מערכות קשר ואוורור, מאגרי דלק, מים ומזון, בורות נסתרים למשגרי רקטות ואולמות להלנת לוחמים ולאחסון ציוד לחימה. עיר תחתית של טרור.

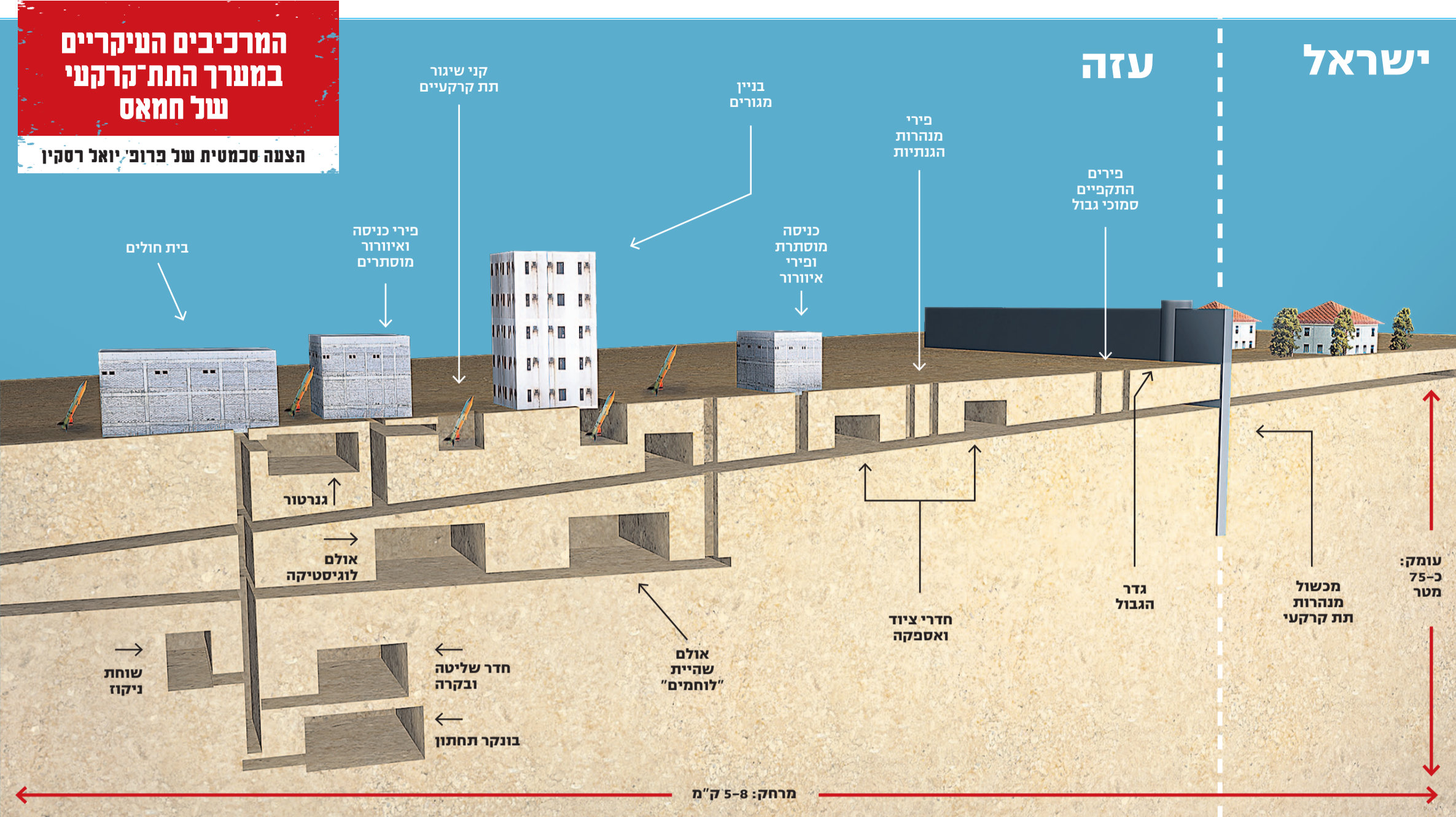
גם סינוואר עצמו מסתתר כעת באחד ההללים התת־קרקעיים של העיר הזו - "היטלר קטן בבונקר", כפי שת"איר זאת השבוע ראש הממשלה נתניהו - משם הוא שולט על המערכת שמנהל ארגונו מול ישראל. מאות מחבלי חמאס מתחבאים גם הם ררך קבע במנהרות מרופנות הבטון שנחצבו בקרקע החולית של עזה, ולפי דיווחים הם ערוכים שם לשהייה ארוכה, על ציודים הקרבי הרב. על פי הערכות המודיעין, גם חלק מהשבויים והחטופים הישראלים מוחזקים ולרוחבה, ושבחלקן נעשה שימוש במהלך מתקפת "השבת השחורה": יוכבד ליפשיץ, מהחטופות שמאס שחרר, סיפרה למשל שלאחר שנלקחה לתוך הרצועה, היא וחטופים נוספים צעדו ררך ארוכה במנהרות עד שהגיעו "לאולם גדול, שם התרכזו איוה 25 איש".

אבל פרויקט המנהרות של חמאס, או כפי שקוראים לו בצה"ל "מערך התת־קרקעי", שנבנה לאורך כ-15 שנים בהשקעה של למעלה ממיליארד דולר, הפך לא רק למקום המסתור של סינוואר, לוחמיו והחטופים שבידיהם. זהו נכס אסטרטגי, "מרכיב הכובד של לוחמת חמאס" כפי שמנסחים זאת בצבא, האיום המרכזי על התקדמות כוחות צה"ל הפושטים בשבועיים האחרונים עמוק לתוך הרצועה. המנהרות הן גם

הטוודות של עזה התחתית

גם אחרי ההפצצות הכבדות ברצועה, חמאס עדיין מחזיק בנכס הכי גדול שלו: מאות קילומטרים של מנהרות בעומק עשרות מטרים, מלאות במאגרי דלק ומזון, אולמות לינה וחדרי פיקוד, בורות נסתרים, למשגרי רקטות - ובעיקר, חטופים ישראלים. פרויקט המנהור שיזם סינוואר בהשקעה של למעלה ממיליארד דולר הוא לא רק האיום העיקרי על הלוחמים שלנו, אלא גם המעוז המשמעותי שצה"ל יצטרך להפיל כדי להכריע את המלחמה

אייתי אילנאי / צילום: גדי קבלו

המרכיבים העיקריים במערך התת-קרקעי של חמאס

הצגה סכמטית של כרובי יואל רסקין

כשיוחלט בצה"ל לעבור לשלב הבא, סביר להניח שיופעלו יכולות לרדת לתוך המנהרות בכלים טכנולוגיים כמו מצלמות ורובוטים, או לוחמים מיחידות מובחרות. ההנחה בצבא היא שלאורך זמן, יותר ויותר פלוגות של חמאס יישברו מתנאי המחיה הקשים שמתחת לאדמה, ויחליטו להניח את נשקן ולצאת מהן

בנשק הם. "מרגע שיש פה סכסוך משמעותי, יש צורך בהעברת כמה שיותר אמצעי לחימה לתוך שטח הרצועה", מסביר אביעד. "ואז המנהרות ברפיה משגשגות והופכות לציר עיקרי להברחת אמל"ח, שהופך את עזה למחסן נשק אחר גרול". במקביל, הפכו אותן מנהרות הראשונה גם לכלי נשק בוכות עצמן: בעת שצה"ל שלט בציר פילדלפי, החלו בחמאס להפוך מנהרות תופת מתחת למוצבים שלאורך קו הגבול עם מצרים. במהלך השנים 2001-2004 נהרגו בפגיעות נגד המוצבים הללו - כמו JVT וטרמיט - 14 לוחמי צה"ל. ב-2004 אף חדרו שני מחבלים חמושים למחסום ארו באמצעות מנהרה והרגו חייל צה"ל. לאחר ההתנתקות החלו בחמאס לחפור גם "מנהרות התקפיות", כלומר כאלה שיצאו מתוך רצועת עזה לשטח ישראל. חטיפתו של גלעד שליט ב-2006 התבצעה באמצעות מנהרה כזו.

עד לשנות ה-2000, מנהרות חמאס נחפרו לרוב בעומק של ארבעה עד 12 מטר, עניין שלא הצריך תמיכה במנהרות מבנים. כאשר חמאס החל להתנסות בחפירת מנהרות עמוקות יותר, חלקן החלו לקרוס תוך כדי שהן קוברות תחתן חופרים ומחבלים. בשלב זה החל חמאס לרדף את צירי המנהרה באמצעות קונסטרוקציות עץ, שבהמשך הפכו לעשויות מבטון. בצילומים של מנהרות חמאס מהעת האחרונה ניתן לראות כי הן מרופנות לכל אורכן בקונסטרוקציות הבטון הללו, מה שמאפשר להן להיות ארוכות ועמוקות יותר. גם אמצעי התקשורת בתוך המנהרות השתכללו עם הזמן, כמו גם היכולת הפסיכולוגית של אנשי חמאס לשהות בהן לאורך זמן. בנוסף צוידו המנהרות במערכות אורזור - צינורות העולים אל פני האדמה ומצוידים במפוחים, מעין "שנורקלים" שמזרימים אל מתחת לפני האדמה חמצן חיוני.

איום המנהרות, ובעיקר מנהרות התופת שפגעו בוה אחר זה במוצבים שלאורך ציר פילדלפי, אילץ את צה"ל להגיב. בדצמבר 2004 מינה הרמטכ"ל דאז משה "בוגי" יעלון את אל"מ (במיל') יוסי לנגוצקי, גיאולוג ולשעבר בכיר באמ"ן שזכה בעיטור המופת ובשני פרסי ביטחון ישראל, ליועצו לענייני המנהרות. את התפקיד ביצע לנגוצקי בהתנדבות מלאה. "כשהחלתי לעבוד וריביתי עם האישים שהתעסקו בנושא בצבא, אמו לי שבועה כורים מנהרות לעומק של 10-20 מטר לכל היותר", משחזר לנגוצקי. "הסברתי שבועה אפשר לחפור מנהרות עד עומק מי התהום, שבאזור שעליו אנתנו מרבדים הוא 30 מטר ועד 70 מטר". מדברי לנגוצקי השבוע, מסתמן שבמערכת הביטחון לא התלהבו מהשגותיו בנושא המנהרות. כבר ברוח הראשון שהגיש לרמטכ"ל בינואר 2005, תחת הכותרת "סיכום לימוד נושא איום המנהרות", ניסה לנגוצקי לצלצל בכל פעמוני האזהרה. "הצלחת האויב במימוש מהוות מאיץ שאמור להגביר את

על התמרון הקרקעי, אבל צריך לדבר על התמרון התת-קרקעי".

שלב הבא בלחימה, ויהיה ארוך ומסובך.

לקרוס. לעיתים קרובות, פיצוץ כזה מייצר התמרון הקרקעי אכן יוצא לדרך, כדי להכניס את עיקר הכוחות הלוחמים שלהם מתחת לאדמה, בהמתנה שצה"ל יגיע אליהם. בצה"ל מתרכזים בעיקר בהריסת פירי הכניסה והיציאה של המנהרות הללו, שנמצאים על פני הקרקע וקל יותר לטפל בהם. יש גם מקרים שבהם פיר המנהרה לא מושמד כידי צה"ל בשום צורה. מצב כזה מתרחש כאשר ישנו מידע מודיעיני כי הפיר הוא, מוביל למקום שבו עשויים להיות מוחזקים חטופים ושבוים ישראלים.

במסגרת המאמץ להרס פירי המנהרות, כוחות צה"ל הנכנסים לכל שכונה או כפר עסוקים מאוד באיתורם. מהלך זה מתבסס בשלב ראשון על מודיעין, שבניגוד לזה שהיה נכמאז לפני 7 באוקטובר, מתגלה במהלך המלחמה כמדויק. הפירים שהיו מוכרים למודיעין סומנו מועד על גבי המפות המשותפות לכל הכוחות המתמרנים, וכעת נעשה מאמץ להגיע לכולם בשטח. במקביל, בכל מתחם שאלי מגיעים הלוחמים, הם מתורככים לחפש פירים חשופים, שלא מוכרים למודיעין. לפי גורמים בצה"ל, עשרות ואף מאות פירים כאלה מאותרים בכל שכונה שנכבשת. חלקם מוסתרים מתחת למסגרים או בתי ספר. לא מפתיע, בהתבסס בכך שחמאס ממקם את המתחמים התת-קרקעיים החשובים שלו מתחת למסודות ציבור ואתרים שידוע כי צה"ל יימנע מתקיפתם, כמו בתי חולים ומשרדים של אנרג"א. וכמוכן, ישנה המפקדה המרכזית של גרודי אל-קאסם, שרובי צה"ל נמצאת מתחת לבית החולים שפיהו.

כאשר פיר מאותר, מורידים לתוך הפיר חומרי נפץ ייעודיים, במטרה לגרום לפיר קרוס. לעיתים קרובות, פיצוץ כזה מייצר התמרון הקרקעי אכן יוצא לדרך, כדי להכניס את עיקר הכוחות הלוחמים שלהם מתחת לאדמה, בהמתנה שצה"ל יגיע אליהם. בצה"ל מתרכזים בעיקר בהריסת פירי הכניסה והיציאה של המנהרות הללו, שנמצאים על פני הקרקע וקל יותר לטפל בהם. יש גם מקרים שבהם פיר המנהרה לא מושמד כידי צה"ל בשום צורה. מצב כזה מתרחש כאשר ישנו מידע מודיעיני כי הפיר הוא, מוביל למקום שבו עשויים להיות מוחזקים חטופים ושבוים ישראלים.

במסגרת המאמץ להרס פירי המנהרות, כוחות צה"ל הנכנסים לכל שכונה או כפר עסוקים מאוד באיתורם. מהלך זה מתבסס בשלב ראשון על מודיעין, שבניגוד לזה שהיה נכמאז לפני 7 באוקטובר, מתגלה במהלך המלחמה כמדויק. הפירים שהיו מוכרים למודיעין סומנו מועד על גבי המפות המשותפות לכל הכוחות המתמרנים, וכעת נעשה מאמץ להגיע לכולם בשטח. במקביל, בכל מתחם שאלי מגיעים הלוחמים, הם מתורככים לחפש פירים חשופים, שלא מוכרים למודיעין. לפי גורמים בצה"ל, עשרות ואף מאות פירים כאלה מאותרים בכל שכונה שנכבשת. חלקם מוסתרים מתחת למסגרים או בתי ספר. לא מפתיע, בהתבסס בכך שחמאס ממקם את המתחמים התת-קרקעיים החשובים שלו מתחת למסודות ציבור ואתרים שידוע כי צה"ל יימנע מתקיפתם, כמו בתי חולים ומשרדים של אנרג"א. וכמוכן, ישנה המפקדה המרכזית של גרודי אל-קאסם, שרובי צה"ל נמצאת מתחת לבית החולים שפיהו.

כאשר פיר מאותר, מורידים לתוך הפיר חומרי נפץ ייעודיים, במטרה לגרום לפיר קרוס. לעיתים קרובות, פיצוץ כזה מייצר התמרון הקרקעי אכן יוצא לדרך, כדי להכניס את עיקר הכוחות הלוחמים שלהם מתחת לאדמה, בהמתנה שצה"ל יגיע אליהם. בצה"ל מתרכזים בעיקר בהריסת פירי הכניסה והיציאה של המנהרות הללו, שנמצאים על פני הקרקע וקל יותר לטפל בהם. יש גם מקרים שבהם פיר המנהרה לא מושמד כידי צה"ל בשום צורה. מצב כזה מתרחש כאשר ישנו מידע מודיעיני כי הפיר הוא, מוביל למקום שבו עשויים להיות מוחזקים חטופים ושבוים ישראלים.

כעת בעזה. בחמאס המתונו עד שהבינו ששלב התמרון הקרקעי אכן יוצא לדרך, כדי להכניס את עיקר הכוחות הלוחמים שלהם מתחת לאדמה, בהמתנה שצה"ל יגיע אליהם. בצה"ל מתרכזים בעיקר בהריסת פירי הכניסה והיציאה של המנהרות הללו, שנמצאים על פני הקרקע וקל יותר לטפל בהם. יש גם מקרים שבהם פיר המנהרה לא מושמד כידי צה"ל בשום צורה. מצב כזה מתרחש כאשר ישנו מידע מודיעיני כי הפיר הוא, מוביל למקום שבו עשויים להיות מוחזקים חטופים ושבוים ישראלים.

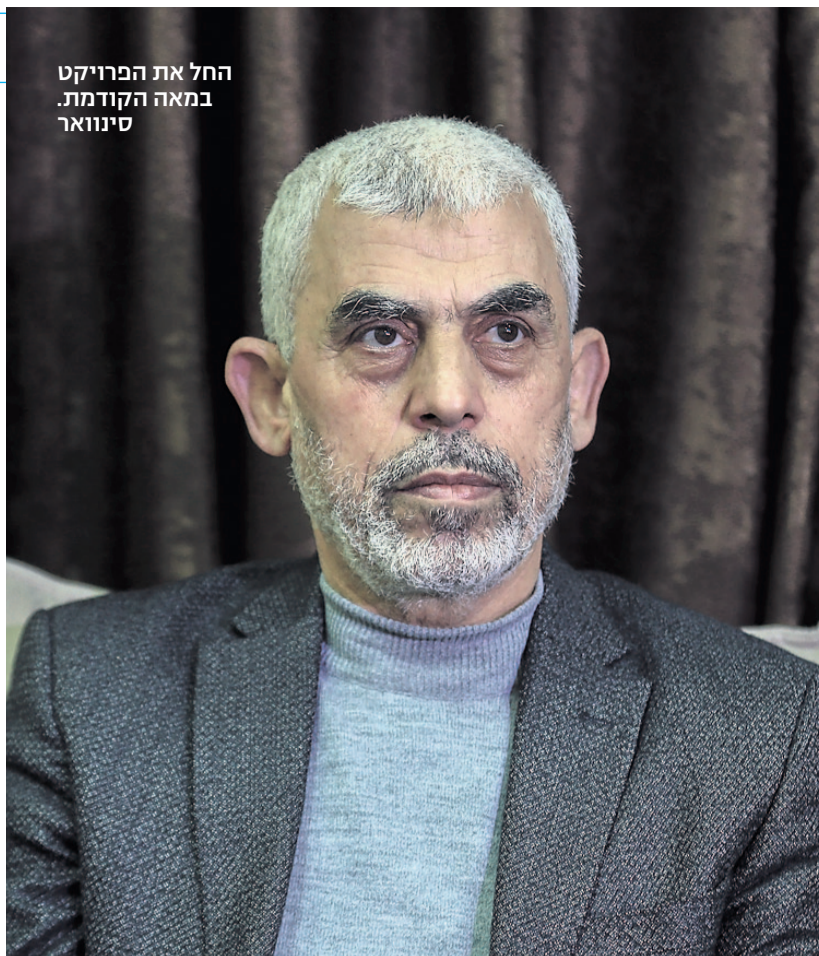
חוקר חמאס, גיא אביעד: "יש להם אפשרות להעביר מתחת לשטח מחבלים וחטופים, להמשיך משם את ירי הרקטות, וגם לצאת מהמנהרות ולפגוע בכוחות צה"ל. כל הזמן מדברים על התמרון הקרקעי, אבל צריך לדבר על התמרון התת-קרקעי"

של המשיך ולירות רקטות לעבר ישראל. "אנחנו ערוכים לחימה ארוכה של כמה חודשים". רוב מנהרות חמאס והגא"פ, כמו אלו שנראו בסרטון, הן בגובה של כמטר וחצי וברוחב של כשני מטרים. ואולם חלק מהמנהרות רחבות הרבה יותר ומסוגלות להכיל בתוכן אפילו כלי רכב. יש במנהרות המשוכללות ביותר של חמאס גם מערכות ניקוז וביוב, גנרטורים, מערכות קשר ורפואה, והן מאכלסות סדנאות לפיתוח וייצור אמל"ח ומאגריים של אלפי ליטרים של דלק שצבר הארגון מתחת לאדמה.

עזק מעל כל במה על הסכנה שבמנהרות חמאס וחויבאללה. "מטרו בניו לאורך קוויים ישרים, בעוד שב'עזה' תחתית חפורה מנהרות שתי וערב, ואף בכמה מפלסים שניתן לנוע ביניהם. לא אפתע אם הם אפילו בנו מעליות לצורך זה. יש להם ניסיון רב בבנייה בישראל, ולאט-לאט הם בנו מערכת שלהם שמאפשרת להם לחיות לאורך זמן מתחת לאדמה ללא אספקה מבחוץ".

בחמאס עושים מאמץ גדול להסתיר את המערך התת-קרקעי שלהם מפני האויב, אך ארגוני הטרור זיהו הומינו לאורך השנים מספר עיתונאים וזרים לסייר במנהרות ולצלם אותן מבפנים. הפעם האחרונה הייתה לפני כשבוע, כאשר צוות תחת שלוויה ממוסדה קיבל הצעה לאתחל המנהרות ששית לבא"ג (ג'יאד אל-איסלאמי פלסטיני). בכתבה

החל את הפרויקט במאה הקודמת. סינוואר

ההגנתיות והלוגיסטיות שהקים חמאס בתוך רצועת עזה, לא זכה, כנראה, לתשומת לב מספקת מצד מערכת הביטחון. בשנת 2014, אחרי צוק איתן, עלה לנגזקי לראיון טלוויזיוני ושילח שוב את נבואות הזעם שלו. "יש דבר נוסף, שבהחלט צריך להרתיע אותנו", אמר. "כמו שהווייטקונג בווייטנאם בנו ערים שלמות מתחת לקרקע, גם חמאס בנה סדרה של מנהרות בתוך הרצועה. כל כוח יבשתי שייכנס לתוך הרצועה, עשוי להיתקל במנהרות האלה". גם נבואת הזעם הזו התגלתה כמדויקת.

× × ×

מי שעוד ניסה להעיר את צה"ל מתרדמת המנהרות שלו היה פרופ' יואל רסקין, גיאומורפולוג וגיאולוג מהמחלקה לגיאוגרפיה ולימודי הסביבה באוניברסיטת ברא"ל, שבראשית שנות האלפיים שימש כקצין מחקר שטח בפיקוד דרום. "התנעתי, ביוזמתי, את המחקר על המנהרות ב-2002", הוא אומר השבוע. "ב-2003 הוצאנו סקירת יסוד על המנהרות בשביל צה"ל. אבל הצבא לא הבין את המשמעות, לאורך כל השנים. אני ואחרים התחננו בפני המערכת, שיעשו מדידות גיאולוגיות ומיפוי של המנהרות בצורה מסודרת, שיגידו מה העומקים שלהן וכו'. הצבא היה חייב להביא מענה לנושא הזה, לפני שהסוסים יצאו מהאורווה, וזה היה אפשרי. היה אפשר לרכז מאמץ טכנולוגי, הנדסי ומודיעיני, ולהעביר את המסר

חמאס, שאנשיו ראו שזה כל הזמן מצליח – ולצה"ל אין מענה".

במחקר שפירסם רסקין ב-2020, תחת הכותרת "לחימה תת-קרקעית ברצועת עזה והמורכבות הצבאית בהתמודדות מולה", הוא קובע כי ניתן להניח שתחת אדמת עזה פרוסה רשת מנהרות ענפה של עשרות רבות עד מאות קילומטרים. לדבריו המכשול התת-קרקעי שהוקם על ידי ישראל לאורך הגבול אמנם הפריע למחבלים לחדור לישראל תת-קרקעית, אך לא מנע את השימוש והתכנון

פרופ' רסקין: "יש לי השערה, שבחלק מהמקרים חמאס חפר עד מפלס מי התהום כדי להשתמש במים שם. להערכתנו, במפלס הראשון יש גנרטורים ומצבורי דלק, במפלס השני תאי לינה ומרפאות, ובמפלס העמוק ביותר - תאי הפיקוד של חמאס, לצד הבונקר האחרון שנצטרך להשמיד"

האסטרטגי במנהרות ואיפשר לחמאס להגיע קרוב לגבול בלי להיחשף. "לי יש השערה, שאולי בחלק מהמקרים הם חפרו עד מפלס מי התהום, כדי שיוכלו להשתמש במים שם", הוא אומר השבוע.

במסגרת מחקרו הציג רסקין שרטוט של מערך תת-קרקעי לדוגמה. את המערך הזה הוא מחלק לשלושה מפלסים. "המפלס הראשון הוא המנהרות הרדודות, שקשורות ישירות לפירים שיוורדים מפני השטח, והן חשובות להזנה והפעלה של כל הירי התלול מסלול", הוא אומר. "בנוסף, להערכתנו גם הגנרטורים ומצבורי הדלק נמצאים בחתך הרדוד, של עד עשרה מטרים".

המפלס השני של המנהרות, שנמצא בעומק של 20-30 מטרים, כולל צירי תנועה ראשיים שיוצאים מכיוון העיר עזה אל עבר הגבול עם ישראל, מצרים וחוף הים. "שם יהיה גם כל המערך הלוגיסטי – תאי לינה של החיילים, מטבח, אוכל, שירותים, מרפאות וכדומה", אומר רסקין. המנהרות במפלס העמוק ביותר, אלו

שאנחנו שולטים על התת-קרקע, וזה לא קרה. בהתנתקות, כשקבעו מה תהיה הפריסה החדשה של צה"ל לאורך הגבול, שמנו מסמך על השולחן של צה"ל יש שליטה על פני השטח מבחינה חזותית, אבל אין לו שליטה על האוויר – כלומר ירי תלול מסלול – ועל התת-קרקע. לאחר היציאה מעזה, חמאס ניצל בדיוק את שני הממדים האלה כדי להתפתח.

"מה שמעניין בחמאס זה שקצב הצמיחה של המנהרות, לא רק בגודל, אלא גם ביעור, ליווה את התפתחות התפיסה המבצעית של הארגון", ממשיך רסקין. "זה התחיל כהברחת טובין, התקדם להברחת אמל"ח, ובהמשך למנהרות תופת. בשלבים האלה התפיסה של הארגון הייתה טקטית. מאוחר יותר התפתחו מנהרות חטיפה, כמו זאת ששימשה לחטיפת גלעד שליט, ומנהרות תקיפה. השלב הבא היה מנהרות התקפיות אסטרטגיות שהתפתחו בתקופת צוק איתן. המנהרות החדשות האלה התאימו לתאיבון המבצעי הגדל של

רומות שהועברו מקטאר ומדינות נוספות. לאורך השנים אף הצליחו בחמאס להשתלט על מצבורי המלט שהוכנסו לרצועה, והשתמשו בהם להקמת מנהרות. לפי דיווחים פלסטיניים, בראשית העשור הקודם חמאס דאג לקחת לעצמו שקי מלט איכותיים שהגיעו לעזה מטורקיה, רוקן אותם והכניס לתוכם מלט זול, שמקורו כנראה במצרים, אותו העביר לאזרחים. באותה תקופה החלו להופיע תלונות מצד תושבים עזתיים, שחששו שהבתים שלהם יקרוסו עקב השימוש במלט מאיכות ירודה. השימוש הציני שעשה חמאס באזרחים לצורך הקמת מנהרות לא אמור להפתיע איש: רק לפני שבועיים הודה מוסא אבו מרווק, חבר הלשכה המדינית של חמאס, כי המנהרות שנבנו בעזה נועדו להגן על חמאס ולא על תושבי הרצועה. "הרבה אנשים שואלים למה בנינו 500 ק"מ של מנהרות, ולא בנינו מקלטים שבהם אזרחים יכולים להתחבא במהלך ההפצצות", אמר בראיון טלוויזיוני. "בנינו את המנהרות כי אין דרך אחרת לשמור על עצמנו מלהיות מטרות ולהיהרג. המנהרות האלה נועדו להגן עלינו מהמטוסים. אנחנו נלחמים מהן".

ההתפתחות, תרתי משמע, של חמאס בעומק האדמה העזתית, מהווה כאמור את כאב הראש הגדול של צה"ל כרגע, שמחזיק בכלים טכנולוגיים ויחידות מיוחדות שנועדו לכניסה למנהרות, אבל מהלך כזה הוא לא רק מסוכן אלא גם מסובך.

לדברי פרופ' רסקין, "לצבא יש יכור לות די טובות לגלח, גם מהאוויר וגם מהקרקע את השכבה העליונה של המנהרות, ומשם הוא יוכל להתחיל להפעיל אמצעים כדי להגיע לעומקים היותר משמעותיים של המנהרות. "אבל בכל מקרה, השלב הראשון בטיהור המנהרות הוא השתלטות על שטחים נרחבים מעל פני הקרקע. ברגע שאתה נמצא בשטח אתה יכול לייצר תהליך למידה ואיסוף מודיעין תמידי על התת-קרקע, עם אופי שלא היה בהיסטוריה של האנושות. יכול להיות שבמקום מסוים המיקוד יהיה על מיפוי, או על השמדה או שנקשה על החיים במנהרות כדי שאנשים יברחו מהאיום ויעלו למעלה, ואז נתפוס אותם חיים. יש הרבה אפשרויות, אבל להערכתנו ההישג של צה"ל יהיה בסוף מרשים. צריך לזכור שמחבלי חמאס די תקועים מתחת לפני הקרקע. יכול להיות שחלק מהנחת העבודה שלהם הייתה שצה"ל לא ילך כל הדרך ויפשוט על עזה, ולכן הם לא נערך כו למצב כזה שהם ייתקעו בתוך המנהרות לאורך זמן, כשחיילי צה"ל ממש מעליהם".

הדברים האלה מקבלים משנה תוקף מרברים שאומר קצין שמשותף בלחימה בעזה. "אמנם בחמאס חשבו שהתת-קרקע פותר להם בעיות, אבל זה יצר להם בעיות", הוא אומר. "זה מקום שנותן לחמאס אשליה של מיגון. הם תימרנו את עצמם לשטח שבו קל להיט שמיד אותם. מהמנהרות כבר אי אפשר לברוח".

שמצריכות השקעה משמעותית, כוללות להערכתו של רסקין את תאי השליטה והפיקוד של חמאס. "שם גם מאופסנים להערכתנו אמצעים מתוחכמים של חמאס כמו כטב"מים, לוחמה אלקטרונית וכו'", הוא אומר. "סביר ששם גם יהיה הבונקר האחרון שישראל תצטרך להשמיד".

המנהרות של חמאס הן לא רק כלי צבאי, אלא גם מנוע כלכלי. חמאס הרוויח לא מעט כסף בכל מה שקשור למנהרות החוצות את הגבול בין ישראל ומצרים. חמאס דאג לגבות מכסים על המוצרים שהוברחו דרך המנהרות הללו, ממכוניות ומוצרי אלקטרוניקה ועד לכלות ששודכו לחתנים מעבר לגבול. על פי הערכות שונות, גביית המכסים הגיעה לכדי 50 מיליון שקל בחודש. במקביל, החלו מנהרות חמאס להפוך למעין יעד תיירותי, שבו נערכו סיורים של בתי ספר, קייטנות ואפילו צילומי חתונה.

המערכת הזו סיפקה פרנסה לאלפי חופרי מנהרות, אך לעיתים קרובות גם כפה חמאס על תושבי עזה לסייע לו בחפירת המנהרות: עשרות ילדים, שחמאס עשה בהם שימוש כחופרים בשל ממדי גופם הקטן, נהרגו במהלך עבודתם בחפירות, ועל פי עדויות שונות חלק מהחופרים אולצו לעבוד מתחת לארמה מסביב לשעון, תוך כדי שאנשי חמאס מפקחים עליהם ומכים את אלו שלא עומדים בדרישות. לפי דיווחים, חמאס גם הוציא להורג עשרות חופרי מנהרות בשל החשש שיעבירו מידע מודיעיני לישראל.

חלק גדול מהכסף שהרוויח חמאס מהמנהרות, הושקע חזרה בפרויקט המנהור. בסוף 2013, כשנחשפה מנהרת טרור על ידי חיל ההנדסה בדרום הרצועה באזור האן-יונס, העריכו גורמים בצה"ל כי במנהרה שאורכה הגיע ל-2.5 קילומטרים נעשה שימוש בכ-25 אלף לוחות בטון במשקל כולל של 800 טונות. המנהרה הזו הייתה רק אחת מכ-30 מנהרות שצה"ל חשף. חלק מהכסף לביטון המנהרות הגיע מכספי הת-

לא אופתע אם נמצא שם מעליות. לנגזקי